

O kulturi, koju ima svaki Jevrejin.

Napisao nadrabim **Dr. Hinko Urbach**, Sarajevo.

Svaka kultura ima dve grane: jedna radi na promicanju ljudske dobrobiti, a druga na oplemenjivanju duševnoga života.

Da se čovečanstvo duševno razvija, trebalo je, da se pret hodno stekne mogućnost lakšega života, da skine sa sebe onu tešku borbu za život, koja u primitivnim prehistorijskim vremenima nije birala svoja sredstva. Čovek je onda još bez griznje savesti krao, otimao i ubijao i jedini mu je princip bio sila ili lukavština, pa nije našao niti vremena, da razmišlja o tome, da li su ta sredstva, upotrebljena u nadčovečnoj borbi, ispravna, ili ne. Da nađe vremena i za razmatranja o pravu i pravičnosti morao je prije nabaviti sebi stoku i robove. Ali i onda, kad je već ustanovio neko pravo, vladalo je još primitivno pravo pesnice, koje se još mnogo moralo razvijati, da se od njega pređe na ljubav, predusretljivost i pravednost prema svakomu. Bogaštvo samo po sebi još nije kultura, nego samo preduvet kulture. Tako ima i danas bogataša, koji su stekli sebi materijalna sredstva za udoban život, ali koji su ostali nekulturni i neotesani. Jer pod kulturnim čovekom razumemo čoveka uglađenog, dote ranog i savršenog ne samo po vanjskim formama, nego u prvom redu i po plemenitoj sadržini jedne profinjene duše. Kulturni čovek mora imati u duši i snage i odvažnosti, da svaku nepravdu odbrani, ne samo od sebe, nego i od brata, od druga, od plemena i od naroda svoga, i u najvišem stepenu, od celoga čovečanstva. Ali mora imati u srcu i dovoljno nežnosti i osećaja za sve, sto je lepo, dobro i plemenito.

Istina je, da nemamo svi onaj prvi preduvet kulture, jer nismo svi bogati. Baš u našem narodu ima najviše siromaštva. Mislím kod toga na Jevreje u Poljskoj, Rumuniji, Rusiji, Arabiji i drugde, gde žive Jevreji u masama pod užasnim pritiskom, bez pravoga zvanja, i bez nade na poboljšanje svoga bednog položaja. Pa ćete me pitati, kakvu kulturu imaju, te jevrejske mase? Istina je, da se ti ljudi u krajnjem siromaštvu u krpama i u nečistoći ne mogu ubrajati u džentlmene. Ali i pored trošnih haljina i garavih ruku sačuvali su čistoću srca i duše. Jer čija je duša jedanput bila bogata, taj to unutrašnje bogaštvo niti u najstrahovitijem materijalnom siromaštvu ne može sasvim izgubiti. Što je pravi džentlmen, to ostaje džentlmen i u dronjkama. Ne smemo zaboraviti, kako su se drugi narodi ponašali u sličnim

prilikama. Hune, Avare, Tatare i sve ostale narode velike narodne seobe naterala je nerodica i glad u beskrajnim stepama Azije, da prekrile kulturni zapad neobuzdanom silom divljaštva, pljačkanja i razorenja. Ni jedan drugi narod ne bi izdržio, da pod takovim neizdrživim i nemogućim prilikama ostane tako miran kao naša braća Jevreji u pomenutim zemljama, nego bi se već davno bio organizovao u opasne lopovske i razbojničke čete kako su to radili Huni i njima slični: da pljačkaju, haraju i zlostave. A naš je narod trpio nepravdu, mržnju, obest, glad i mnogostoletnu nesreću svoju i ostao pri tome najmirniji i najlojalniji narod na svetu. Da se jevrejski narod u tako strašnom položaju sačuvao ruke čiste od prolivanja krvi i dušu čistu od mržnje i osvete, to je svakako najviši stepen ljudske kulture.

A to je činjenica, koju nam niko ne može osporiti, da se Jevrejin grozi od prolivanja krvi. Vera nam je zabranila, da ne jedemo krvi i propisala nam t a k a v način klanja životinja, kod kojega iscure malne sva krv njihova, a šta malo još preostaje u mesu, to se izvadi močenjem i solenjem; za klanje živine i stoke imamo nameštene posebne klače, a mi ostali nismo u stanju, da zakoljemo ni jedno pile, a još manje čoveka, što je kod drugih malena i česta stvar, da ubijaju u mržnji i besu, ili iz koristoljublja. I statistika zločina svih naroda pokazuje, da je zločin ubistva ili silovanja kod nas najređa iznimka, koja se uopšte može zamisliti. Jer Jevrejin je sve u stanju, samo ne ubijati.

Ali, mogli biste me pitati, kako su Jevrejke žene pevale o kralju Saulu, da je ubio tisuće, a David više tisuća? Ali i tomu je već oko 3000 godina. Pa i od junačkih borbi Makabejaca je prošlo već više od 2000, te od zadnjeg krvavog ustanka protiv Rimljana oko 1800 godina. Istina, nismo mi ni danas kuka vice, a ako ustreba, borimo se i mi, i to ne lošije od drugih. Ali mačem ili bajonetom rivati neprijatelju u živo meso, to je svakom jevrejskom vojniku nešto t a k o uzasnog i odvratnog, da je to i u svetskom ratu svaki Jevrejin, do krajnje mogućnosti izbegavao, i gde su god to morali učiniti, tamo su usled toga mnogi pali u duševno rastrojstvo. Jevrejin nije ni krvolija, ni krvopija. A šta se priča o krvološtvu jevrejskih boljševika to su ili preterivanja, ili zlonamerne klevete. A u koliko odgovaraju činjenicama, to su iznimna dela izroda, sa kojima ni roditelji njihovi, a kamoli celi narod naš neće nipošto da ima šta zajedničkog. Tako da možemo u opće kazati, da je užas od krvoprolića jedna negativna strana naše kulture, koja se nalazi u s v a k o m Jevrejinu.

Ali ima kod nas i mnogo pozitivnoga. Tako je svaki Jevrejin primeran i požrtvovan roditelj, koji sve žrtvuje za budućnost svoje dece. A to je dovelo i do besprimernog napredovanja kulture i znanja kod svake pojedine generacije i kod celine našega naroda. Jer svaki otac odgaja svoju decu na više, pa i

najzadnji nadničar se napreže svim silama, da decu svoju uzdigne iznad svoga nivoa.

Redak je cvet ljudskoga srca zahvalnost, koja se samo u najplemenitijem tlu rađa. A zahvalnost dece prema roditeljima još je reda, što deca, naviknuta na dobrotu svojih roditelja, njihove žrtve cene kao nešto prirodno, samo po sebi razumljivo, što im pripada i za što ne ide nikomu hvala. Ali kod nas je detinjski pietet najobičnija, a nezahvalnost dece prema roditeljima najređa stvar. Jevrejsko dete nežno i pažljivo postupa sa iznemoglim roditeljima i drži njihov pomen kao neku svetinju, slavi svake godine obletnicu njihove smrti, obilazi njihove grobove, označuje ih nadgrobnim pomenkamenom i moli se za pokoj duše njihove, dokle god je živo.

Svaki je Jevrejin i dobar, primeran muž svojoj supruzi. A i onaj, koji je neženja, može to da postane. Mnogi se zato i ne žene, jer osećaju u sebi, da bi odmah pali pod papuče, što je za nas u braku zaista teško izbeći.

Ali nema sumnje, da ima i kod nas bračnih razmirica, pa čak i razvoda braka. Ali su to samo iznimke, koje potkrepljuju pravilo sretnih brakova kod nas. A kod drugih stoji stvar baš obrnuto. Pa se može tvrditi, da su velikom broju nesretnih brakova sami jevrejski muževi krivi preteranom predusretljivošću svojom, radi čega naše žene previše očekuju od nas i postanu neskromne i preuzetne. Ne bacam ja tu krivicu na ženu, nego na muža, koji je kvari svojom preteranošću. Jer mnogo puta zaista bi bilo bolje, da nije taj muž toliko blag i popustljiv, i malo strogosti na pravom mestu, lako bi sačuvao mir i red u kući. Ko dopušta, da njim žena gospodari neka samoga sebe krivi, jer niko ne sluša njegovo kukanje. I čvorovi i kvrge na drvetu bračnoga života često su samo posledice preterane dobrote jedne ili druge stranke.

Često nam se predbacuje, da smo od mnogostoletnog bavljenja trgovačkim i novčanim poslovima postali tvrdi i suhi, sićušni i okoreli. Ja sam tu baš protivnog nazora. Jer trgovina samo širi vidik onih, koji se njom bave, ona ih čini bistrima, slobodnima i naprednima, ona zbližuje ljude, staleže, narode i države među sobom, pa je najjači faktor za vaspitanje čovečanstva u smislu međusobne povezanosti i odgovornosti svijui. Trgovina je uvek imala velikog interesa za znanje i za umetnosti, te je u vezi sa znanjem i umetnošću mnogo više postigla na zbližavanju čovečanstva, nego vojska i diplomacija, koje nesvesno ali efektivno deluju u protivnom pravcu na razdoru i na rasparrčavanju naroda. Trgovački je stalež uvek bio najkulturniji i najnapredniji od svih ostalih staleža. A pošto smo mi u pretežnoj većini trgovci, nije čudo, da imamo toliko smisla za kulturu. Sto se inače vrlo lako može proveriti, ako se posmatra, ko su najrevniji polaznici pozorišta, koncerata, umetničkih izložbi i javnih predavanja, ko kupuje najviše knjiga, slika i kipova. To vrlo

dobro znaju svi pisci i umetnici, da su to Židovi, bez kojih bi vrlo teško bilo i zamisliti današnji duhovni život.

Ali nema slučaja u trgovačkom staležu ni jednoga naroda na svetu, da bi se žene, pored svojih dužnosti kao majke, supruge i domaćice latile i trgovačkog posla, da bi taj posao vodile samostalno i uspešno pa da bi snosile sve terete života, samo da svojim muževima omoguće, da se ovi bezbrižno odaju nekom znanstvenom istraživanju, kako to i danas još čine jevrejske žene u mnogim pobožnim krajevima, koje stalno stoje kod tezge, u dućanu, u radionici ili u kontoaru, dok njihovi muževi izučavaju u Bethamidrašu ili u svojim sobama debele foliante Talmuda. To su jednostavni trgovci, koji nemaju nikakvog interesa za svoje trgovačke radnje, nego neprestano razmišljaju o večnim problemima vere i znanja. Pa ko bi ih smeo nazvati okorelim materialistima, njih, koji su ekstremni idealiste, koji imaju visoke kulturne t. j. duhovne potrebe i koji se pored toga odriču od mnogih udobnosti života! — A takova jevrejska žena, koja se istodobno bori na dva fronta, koja vodi brigu o opskrbi, o kući i o deci, koja zarađuje svakodnevni kruh za celu porodicu i mnoga puta stiže i velika bogatstva, ona sve to radi iz idealne odanosti prema mužu. Ona ima najjaču volju za ogroman rad širokog delokruga svoga, i ujedno i najveći idealizam, da potpomogne versko znanstvena istraživanja ili jednom reči, ona ima najvišu kulturu duha i srca, snage i nežnosti, te više pogleda na život i na svet. — Tu moram primetiti, da se to ne radi u svakoj jevrejskoj kući, ali da ima krajeva, gde je ta pojava svakodnevna, i da ima u Poljskoj varošica, gde sve žene vode trgovine, dok svi muškarci uče u Bethamidrašu.

Iz naše sredine je toga nestalo i mnogo naših Jevreja nema danas ni pojma o ovim činjenicama, koje su se još prije 2—3 generacije dešavale i u našim porodicama kod naših pradedova. Ali i danas još ima dosta žena u našoj sredini, koje sjajno vode poslove svojih radnja, ako je naime muž slab ili iznemogao, ili ako su one pre vremena ostale udovice. A ove niti same ne znaju, da su te trgovačke sposobnosti svoje baštinitele od vrednih i plemenitih baka. Pa i naši Jevreji, — u koliko ih nije zahvatio moderni bes kartanja ili igranja —, i danas se interesuju za lepu ili znanstvenu knjigu, za socijalne probleme i za politička ili filozofska pitanja, ne sluteći kod toga, da je i to kod njih nasledstvo od talmudske kulture njihovih pradedova.

Ali talmudska se kultura ispoljava i u svakoj misli svakoga Jevrejina. Ako jevrejski lečnik bistro motri na simptome bolesti, tačno opaža, logično sudi i nepogrešivo diagnosticira, ako odvetnik genialnim shvaćanjem i toplim osećanjem opisuje pred porotnicima postanak jednoga zločina, te nepobitnim dokazima stane u odbranu ljudske slabosti, koja je sticajem prilika i pritiskom nesretnih okolnosti krenula s pravoga puta, ako koji god Jevrejin na kojem god polju postiže uspehe genialnošću, duho-

vitošću, snažnom logikom, istrajnošću i upornošću: uvek je samo primenio talmudsku kulturu svojih predaka, koja mu je prešla u krv i u dušu i koja neopaženo vlada svim mislima našim i načinom njihovog izražavanja. Tako se i način našega izražavanja znatno razlikuje od frazeologije i govora svih naroda na svetu. Znate-li na pr., zašto Jevrejin na svako pitanje odgovara protupitanjem? Jer je najbolja i ujedno i najkraća odbrana napadaj, a Jevrejin hoće mnogo kazati sa malo reči, prema talmudskom načelu: *די להכניא ברמייה* da je pametnom dovoljan jedan mig, a ljudi se nemože ni sa mnogo govora opametiti. Duh i kultura svakoga se naroda opaža u narodnom jeziku njegovom. Ako mi i ne govorimo više u galutu starim narodnim, jezikom svojim ipak imamo i više surogata zanj u našim raznim žargonima, bilo to nemački jidiš, španjolski, talijanski, grčki, arapski, persijski, ili gruzinski dialekt, ili ma koji drugi jezik, kojim se Jevreji danas služe, preciznost i pregnantnost jevrejskog jezika, jevrejske slike sa čitavom jevrejskom frazeologijom sve je to prešlo u sve te žargone i odražava se u svima kao refleks starodrevne jevrejske kulture.

Jedna napadna crta naše kulture je odnošaj sviju nas prema siromasima i nevoljnicima. — Osećaj sažalenja i gotovost na pomaganje jače su kod nas razvijeni, nego kod drugih. Jevrejin ne pušta nikoga praznih ruku od sebe, a ako je sam bedan, daje mu barem po koju dobru reč, utehu, uputu ili savet, pa mu se stavlja na ličnu uslugu. Kad daje, ne ponižava primaoca zlovoljnim gestom, namrštenim licem, ili grubim dovikivanjem. Daje i više puta, i više, nego što mu prilike dozvoljavaju. Pa predstavlja sebi da i on može doći u isti položaj, da traži pomoći od drugih, i daje sa toliko ljubavi, koliko bi za sebe očekivao od drugih. Niti davanjem niti primanjem niko se kod nas ne ponižava, jer siromasi imaju pred Bogom i pred ljudima pravo na našu pomoć. Jer ono, što imamo, to nam je od Boga samo na vreme povereno, da njim pošteno gospodarimo, t. j. u korist siromašnog sveta. Zato nam ne ide nikakva hvala, jer nismo dali od svojega, nego od božjega blaga. Pa još moramo biti zahvalni siromahu, što je nešto od nas primio, jer nam je time omogućio, da činimo jedno dobro delo. Mnogo puta sam i ja već dobio pismene vapaje za pomoć, u kojima me upozoruju, da se retko nađe takova prilika, da sa tako malenim darom, toliku «micvu» učinim ublažujući njime tako veliku bedu. Jevrejin ne čeka, da se od njega prosi, nego se sam seća sirotinje kod svakog veselog ili žalosnog događaja u životu, potraži je kod kuće, pomaže u prvom redu one, koji se još stide prositi, daje im rada i zarade, da se sami i trajno pomognu, jer Jevrejin ima mnogo smisla za konstruktivan, socialan rad, kojim hoće da predusretne bedi i siromaštvu, ali i prekršaju i zločinu. To je krasna strana jevrejske kulture, koja je kod nas sveopća. A ako se nađe kod nas koja tvrdica, čije su ruke stisnute i čija su vrata zaključana, i

tu se tek posle smrti njegovoj pokazuje mnogo puta, da je gladovao i škrtario, samo da što veću svotu ostavi kakvoj dobroj svrsi u oporuci svojoj. A prava škrtica, vele naši učenjaci, sigurno da nije naše krvi. Tako su bili sigurni, da je samilost jedna opća pojava svih Jevreja.

Francuski Jevrejin Edmond Fleg napisao je nedavno svoje vrlo zanimljivo delo o svojoj borbi za Židovstvo. Vaspitan u potpuno asimiliranoj okolini bez religioznosti kao i bez narodnih tradicija nije iz prva znao, da je Jevrejin, a poslije, zašto da je Jevrejin? Narodni Jevrejin, veli on sam, ne može biti, jer ne bi mogao napustiti, ili desavuirati dosadašnju francusku narodnost svoju, pošto se smatra i oseća članom francuskog naroda. Kao francuski rodoljub je stupio kao dobrovoljac u svetski rat, u kojem je doprinio najveće žrtve. Prožet francuskim duhom i francuskom kulturom trepti samo za budućnost Francuske i francuskog naroda. Pa se pita, zašto da ipak ostaje Jevrejinom? Tražeći odgovor proučava jevrejsku istoriju i veru, jevrejske obrede, običaje i tradicije, i na kraju nalazi, da i jevrejski narod ima svoju specifičnu kulturu, koju treba očuvati i razvijati u interesu celoga čovečanstva. Usred sebičnosti i šovinizma, zavisti i imperalizma svih ostalih naroda na svetu, jedini je naš jevrejski narod onaj, koji sanjari o bratstvu svijju ljudi, svih naroda i svih rasa, jedini, koji hoće da se stvori potpuna pravda i jednakost na svetu, da se digne jedna internacionala ljubavi i međusobnog razumevanja, koji je kvasac među ostalim narodima, koji biblijskom etikom svojom neprestano daje podstreke za svaki napredak, za sve revolucije i za evoluciju čovečanstva. Radi toga treba očuvati tu specifično jevrejsku kulturu, treba je presaditi u njeno vlastito tlo, iz kojega je iznikla, treba uspostaviti Jevrejsku državu u Palestini, da bi se jevrejska kultura tamo nesmetano i neskućeno mogla razvijati i na taj način primerom i delom ubrzati mesijansko vreme kraljevstva nebeskog na zemlji. To godi piscu kao svetskom građaninu i zato, što ga ne sprečava u francuskom patriotizmu. Pa zato ostaje i nadalje oduševljen i odan Jevrejin. Fleg je tu samo jednu, ali vrlo važnu stranu naše kulture izneo, a u ovom smislu ima i pravo, da je ta težnja za internacionalom ljubavi, napretka i pravde jedna specifična strana jevrejske kulture. Visoko shvaćanje pravde i pravednosti, bratstva, ljubavi i jednakosti na svetu deluje posredno i neposredno na celom svetu: od Mojsija do velike francuske revolucije, od naših proroka do sociologa današnjih vremena, od mesianizma do internacionalne arbitraže, od kraljevstva nebeskog do razoružavanja, do Društva Naroda i do ideje večnoga mira. U svima nama živi svesno ili nesvesno taj najviši postulat jevrejske kulture. Da-li je ko od nas veran Jevrejin i očekuje dolazak Mesijin i kraljevstvo božje na zemlji, ili da-li smo ljudi modernih nazora, koji se ne nađamo čudesima, nego svesno radimo sami na razvitku i evoluciji čovečanstva: svi smo jednaki idealiste, svi

smo oduševljeni svakim napretkom sveta, svi ga pomažemo svim snagama svojim i svi smo nosioci te jevrejske kulture, koja vodi do jedinstva svih naroda i do jedne organizacije, koja ljubavlju obuhvaća celu zemaljsku kuglu. A sa ovom univerzalnošću naše kulture, koja je svakomu Jevrejinu zajednička, mogao bih moj članak i dovršiti.

Ali sam još dužan, da dajem odgovor na ono pitanje, koje sam uvodno dodirnuo: Kao najsiromašniji narod na svetu, koji se najmućnije mora boriti, za nasušni hleb, za opstanak, za časti, za budućnost svoju, kako može tako siromah imati toliku kulturu?

Da ju zaista imamo, to sam dosadašnjim razlaganjem svojim dokazao. Ali odkuda? Rekli smo, da smo ju baštinili od naših srećnijih i bogatijih praotaca i pramajki. Ali kako je to, da se ta baština u onom užasnom i dugom siromaštvu i teškoj borbi našoj do danas nije izgubila? Jer i to mora imati svojih razloga.

Živeli smo u zemlji, gde teče mleko i med, svaki pod svojom smokvom i vinovom lozom, bili smo skromni, ali i zadovoljni, a to je već istovetno sa najvećim bogatstvom, jer smo imali sve, što smo trebali. A kad su nam oteli zemlju i državu i nas rasuli po celome svetu, poneli smo sa sobom u svaki kut zemlje Toru i veru svoju. A baš ta Tora i vera naša je sačinjavala naše bogatstvo. Zlato i biser, koje smo bili stekli, oteli su nam, opljačkali, isisali, ali duševno blago naše, veru našu, nikad nisu nam mogli oteti, jer je ona bila vezana za dušu našu, i prije smo bili gotovi da izdahnemo dušu, nego da pustimo veru svoju. Tora nam bejaše naše carstvo, istina ograničeno visokim zidovima i lancima geta, ili jevrejske male, ali u ovom malenom svetu ipak je bilo mesta i za beskrajno «More Talmuda», kako su ga naši stari nazivali, bilo je dovoljno prostora za beskrajne misli naših rabina i učitelja, koje su obuhvaćale celo čovečanstvo i za uzvišene nauke, koje su prodirale od paklenih dubina ljudske mržnje i podlosti do nebeskih visina božjeg prestola, što znači do božje beskrajne ljubavi, blagosti i svetosti. Kako durbin štiti u ogromnoj cevi oštro sočivo od raznih sunčanih zraka, koji dolaze sa strane, da nam se pruža slika nebeskih telesa u potpunosti čistoći i vedrini, tako su i nas visoki zidovi oko jevrejske male odvajali od naše okoline, da nam ona ne bi smetala u čistom i nepomućenom shvaćanju naše vere, naše nauke, naše etike i naše kulture. U jevrejskoj mali živeli smo u svojoj zajednici, kao da smo u Erec Izraelu, pa je tu lako bilo sačuvati sve bogatstvo naših tradicija.

Ali zidine su geta porušene, a novo nas vreme privlači. Iz svoje tradicionalne sredine, iz jevrejske male selimo se u nove predele grada, pa opet izgubismo sigurno tle ispod stopala svojih. Kao da smo po drugi put izgubili svoju zemlju, gde smo bili skromni i zadovoljni ali i bogati sa Torom i verom svojom,

ovim inanimiranim ali ipak nedokradivim blagom. Sad imamo više zlata i blaga, više priznanja i velikih položaja, ali u istinu smo osiromašili, jer nismo više zadovoljni ni sa čim, pa ni sa samima sobom. Dok su nam silom otimali veru, sačuvali smo je kroz vekove i postali njeni mučenici. A sada, kada nas zbog vere niko ne dira, sami odbacujemo svaki dan po neki biser iz krune naših tradicija. Pa smo već jako osiromašili, tako da nam preti opasnost od skrajnje asimilacije, koja je identična sa potpunim gubitkom naše osebnosti, našeg individualiteta i naše jevrejske kulture. A ako bi te jevrejske kulture nestalo, to bi bio velik gubitak za celo čovečanstvo, koje je i do sada crpilo od nas velike impulze, i koje mora od nas još mnogo toga poprimiti.

Pravi karakter jednoga čoveka pokazuje se u snovima njegovim, kada ne deluju u njemu vanjski obziri vaspitanja, društva i kritike. U snu nema nikakvih zapreka, koje bi nam želje i misli kočile ili zaustavile. Svako se u snu pokazuje onakvim, kakav je u istini. Tu se pokazuje, da-li su nam pojmovi čistog morala i svetosti zaista prešli u krv, ili ne. Ko se samo silom znao obuzdati u budnom stanju, tomu lutaju požude u snovima tu divlje, besnije i razuzdanije. A čiji su snovi čisti, samo taj je u istinu čist do dna duše svoje.

Tako se i vrednost jedne kulture najbolje opaža iz onih legenda, koje tu kulturu uveličavaju. Jer su legende snovi celih naroda o najdragocenijim vrednostima njihovim. Prema tome trebalo bi dati prednost hrišćanskoj kulturi, koja je tako bogata u legendama o svecima njihovim. Ali sveci su samo retke pojave i iznimni ljudi. Dok naš narod stvara legende i o običnim ljudima iz naroda. A to znači, da svi oni široki slojevi običnih ljudi među nama stoje na istoj visini kulture, srca i duše, kao najistaknutiji sveci među drugima.

Takovu jednu legendu o jednoj običnoj ženi iz Krakova u Poljskoj hoću još da iznesem, da iz nje procenimo pravi duh naše kulture, koji se nalazi u širokim slojevima našega naroda:

Baka Mahela živela je u Krakovskom getu kao neka svetiteljica, poštovana i cenjena od pobožnih ljudi. Ali — među nama budi rečeno — neki put baš nije mnogo marila za verske propise. Tako je ona n. pr. uredila u svojoj kući sobu za doručkovanje, koja bejaše sasvim grešna i protupropisna.

Ako je naime baka Mahela ujutro ugledala dečake, gde se ježe od zime na putu u hram, stala se s njima ljubazno razpitkivati, šta rade otac i majka, kad će se sestra Sara udati, da-li piše bogati ujak iz Berlina? A na kraju, da li su već doručkovali? Razume se, da nisu, jer se pred jutarnjom molitvom ne sme doručkovati. Ali se starica lukavo nasmeši, uhvati dva oveća momčića za ruke, tura ostale pred sobom i gurne ih sve u sobu, natoči svakom toploga mleka, izvadi iz lepog ormara sa mnogo ladicica za svakoga po jedno parče finog kolača i otpusti ih rečima: Eh tako, sad ne ćete više misliti kod molitve na jelo!»

Narod ju je imenovao «majkom lopova», a to bejaše najviše odlikovanje, koje je narod imao da podeli. Razumna i dobrotiva baka je uvidala, da se sitnice samo onda krađu od bližnjega, kad je želudac prazan, i da samo glad umnožava lopove u Krakovu. Pa između raznih ljudi, koji nemaju na ovoj zemlji ni jednog sunčanog zraka, čak ni svakodnevnog kruha, izabrala je sebi baš one, za koje se niko ne brine, sem oštrog oka vlasti, koja na njih vrebala, naime sitne lopove. Dajte im jesti, ljudi božji, govorila je ona zlatarima i krznarima, pa vam se neće ništa odneti. Poznavala je svakog dućanskog kradljivca, svakoga koji se ušulja u stanove, ili koji krađe na piaci. A ljudi su brzo navikli, da se na baku Mahelu obrate, ako je komu od njih nestalo pol tuceta rubaca, jedan par cipela, guska, jastuk, lonac, ili čak i srebrna kandila. Onda je kratko naredila: «Daj nešto, a za jedan sat se vrati kući, pa ćeš naći svoju stvar». Brzo je pronašla lopova, strogo mu naložila, nek nosi ukradenu stvar natrag, da ne bi zlo prošao, pa ga izgrdi, jako i izdašno, kako je samo ona znala. A za jedan sat sve je opet bilo u redu, o deca zločinčeva imala su uoči subote i po jedno parče ribe na tanjiru.

Od ranog detinjstva je Mahela znala tako krasno i umiljato plesati, da su još i starci i starice sa oduševljenjem pričali o ovoj umetničkoj veštini njenoj. A tu veštinu nije zaboravila ni do sedamdesete godine svoje, kada je još znala ljupkim okretanjem uz gusle svirača, bajnim osmeškom, harmoničnim njihanjem tela i mahanjem ruku starce i majke, decu i devojčice pa sve tako ushititi, da su ju svi pleskanjem ruku i klimanjem glava pratili u taktu. Naravski su njeni pokreti onda već postali sporiji, ali crne su joj se oči još sjajile i smejale ispod gustih veđa, i ivenule jabučice opet rumenile. — A ova časna gospođa zaigravala je baš tamo, gde nisu pozvali goste na svatove, gde nije bilo tečnih jela na trpezi, niti naručene glazbe, naime na svatovima siromaha. — Kad su se gde dva puka siromaha uzeli i posle venčanja samotni seli kod oskudnog jela, tada dovede baka Mahela krišom nekoliko svirača, obrete se u niskoj sobici njihovoj, zauji koju pesmicu, prigrabi suknu te zaigra, da je to milina. Bas zagrmi i frula zasniva ulicom, ljubopitan svet ulazi, baka dovede iz reda novo nadošlih gostiju kojeg igrača, ljupko mu pruži drugi okrajak svoje maramice, koji je taj morao uhvatiti i s njom zaigrati «Micva-ples». Za čas je sve igralo, nekako je mesto stare bake novovenečana mlada postala središtem ovog veselog vrtloga, građani su jedan po jedan prihitali i po časnom starinskom običaju redom odigrali s njom po jedan ples. A zgodne priređivačice ove svatovske zabave je međutim davno nestalo, pošto je još uredila «stoldarova» ostavivši na njemu po koji vrednoman zlatan novac i dajući ovim svojim svake hvale vrednim primerom poticanje i ostalima, da i oni učine svoje. — Još danas pevuše Krakovske devojke ljupku pesmicu o svatovima siromasnih i samotnih mladenaca, na kojima se u jedanput pojavi baka

Mahela a s njom zajedno radost i veselje. Tako je njoj narodna pesma sačuvala pomen.

Odmah do «Ramu»-sinagoge u Krakovu je u uzanom dvorištu grob velikog rabina Ramu-a, ili kako se zapravo zvaše, rabina Mojsija Iserlesa, pokriven zbrkanom gomilom popisane parčadi hartije. Na te hartijice napisale su žene svoje želje i molbe, da ih taj veliki rabin predloži u nebesima na povoljno rešenje. Neke verenice, supruge i majke usmeno poveruju velikom pokrovitelju svome ono, što ne bi htele napisati na papiru, s razloga, što se tu neka drugarica njina neki puta i dulje pozabavi, nego što bi cilj samoga pobožnog dela iziskivao, pa se znatizeljno udubi u čitanje onih pisama, koja nisu na nju upravljena, nego na rabina Ramua na drugome svetu.

Ako je i pobožna baka Mahela verovala u čudnovato dejstvo takovih pisama, nedostajalo je njoj vremena za takove molbe, jer bejaše neprestano zauzeta hitnijim delima života, brigom za ulicu i zadaćama, koje su rasle od dana na dan, da posreduje, poravnava i spasava. Tako se desilo da nije nikad u celom životu svome posetila nadgrobnni pomen Ramuov. Već i zato, što je dobro znala, da se ta toliko zauzeta sveta duša strogo mora držati reda, u kojem njoj stižu molbenice na onaj svet, da ih tamo brižno mora pregledati, ispitivati i proveriti i tek onda da ih sa preporukom svojom otpremi nadležnom mestu na dalnje rešavanje, dočim je ona morala već ovde na ovome svetu s mesta i bez oklevanja isto isposlovati sama, što je i drage volje činila sa očevitim uspesima. Da onoj dragoj duši velikog svetitelja dosađuje sa svojim vlastitim stvarima, zato nije imala ni volje, niti vremena. Niti se ne bi bila usudila, da ga i ona tereti svojim nalozima. Jer ništa nije tako teško ljudima vičnim pomagati, nego da sami traže pomoći.

Ali jedan jedini put, kad su njoj skrajnje muke doterale srce u tesnac i očajanje, bila je i baka Mahela na onom svetom grobu obraslom bršljanom, koji predstavlja najskupocenije blago staroga Krakova. A to se desilo ovako:

U Krakovu je besnila neka tajanstvena zaraza, koja je ubijala decu. Baka je morala dovesti lekare, tešiti majke, izolovati braću i setrice od oboljelih, tugujućima slati jelo u kuće njihove. Ta, ona je bila stup ulice! Sve, dok nije i jedina unuka njezina pala u veliku groznicu, jedra, sjajna, cvrkutajuća, osmogodišnja Gitela, koja je bila sušta baka i koju je ova nada sve volela. A u jednoj hladnoj i maglovitoj jesenskoj noći i Gitel se borila s dušom.

Dete se valjalo po jastucima, lečnik je izjavio, da je slučaj beznadan i nije više dao leka. A kad Gitel sa razrogačenim očima u nju pili, kao da ju zaklinja, kao da traži pomoći kod bake, koja je imala za svakoga po koju ublažujuću reč, po koji dobrotiv savet, po koje spasavajuće delo u spremi, tada se ova jaka žena kukajuć srušila nad krevetom deteta.

Ali na jedanput se trgne, skoči na noge, hitno obriše lice, kao da se zastidila svojih suza, uze dete u naručje, poljubi ga u veseloj uzbuđenosti, metne ga opet lagano na krevet i othita.

Kao što je unuka u smrtnim mukama pribegla u bakino naručje, tako je i baka — po prvi put u životu smoždena od strahovanja za ono svoje najmilije, po prvi put tražeći pomoći — odbegla u crnu noć, naterana od neke zadnje nade, da poduzme nešto, što nije odgovaralo njenom biću punom snage i pouzdanja u sebe: Na grobu Ramua je htela u samoći da izlije vruću molitvu pobožne duše svoje. Nikad ga nije uznemirivala, nikad mu nije dosađivala sićušnim i smešnim molbama, danas je mora uslišiti. Naravno, da je u to noćno doba kapiju na groblju našla zaključanu. Ali to nije bila zapreka za staricu. Popela se na dosta visoki zid ograde i muklo se stropošta na grobove. Sa slomljenom nogom i zaduhanim prsima tiho se dovukla do svetog spomenika. U jutro ju tamo nadoše besvesnu i do pola ukočenu. Još istoga je dana umrla, a njena je unuka njezinom žrtvom ozdravila.

Baka Mahela bila je stara žena sa vedrim čelom i mladim očima, od Providenja nadarena muškim jakim srcem, a pošto je manjkalo delotvornih ljudi u ulici, pa je ona vodila i sudila. Odlučivala je protiv ukočenih zakona i protiv morala. Svi su se njoj pokoravali, jer su njezini razlozi ubeđivali, jer je njen duh bio pronicliv i postupak pun dobrote. Dosetljivošću svojom okrepila je dobre, vesele, i pametne i držala pod uzdom tvrđice, šunjala i prokazaoce. Usred tesnoće geta bejaše ona velika, slobodna i srčana.

Tako priča legenda o jednoj običnoj ženi iz naroda našega, o ženi, koja je bila prave pravcate jevrejske kulture, koja je specifična za nas, to jest kulture srca i duše. I ako nismo svi dostigli istu visinu te kulture kao ona, ipak je svi razumemo, svi je volimo i štujemo, i ako je nismo poznavali, niti čuli o njoj, jer je ona blizu srcima sviju nas, kao da je bila naša rođena baka ili majka: Jer je ona kost od naše kosti i meso od našega mesa, duh od našega duha i jedno plemenito parče živoga srca našega naroda. Jer svi imademo iste ideale i isto shvaćanje o jevrejskoj kulturi, koja je kultura jevrejskog srca i jevrejske duše!

